

A magyar adventista egyház és az állambiztonság kapcsolata a „Szaniszló” fedőnevű ügynök jelentései alapján

Bevezetés¹

A pártállam – nem titkoltan – ellenséges módon viszonyult az egyházakhoz. Az egyházak működésének visszaszorításában, tevékenységük ellenőrzésében az Állami Egyházügyi Hivatalnak (ÁEH),² valamint a politikai rendőrségnek³ volt döntő szerepe. E két, egymással is és az egyházakkal is kapcsolatban állt intézmény iratanyagának megismerése elkerülhetetlen a tisztánlátás érdekében.

A volt Állami Egyházügyi Hivatal iratanyaga már a kilencvenes évek elejétől kutatható. A Hivatal – a politikai rendőrséggel ellentétben – látható intézmény volt, az egyházaknak és az egyházi személyeknek „hivatalból” kapcsolatban kellett állni az ÁEH-val, az egyházak működéséhez megkerülhetetlen tényező volt. Ez azonban nem jelenti azt, hogy működése átlátható lett volna, a tevékenységét – mint a pártállami hivatalokét általában – nagy homály fedte. Ennél a hivatalnál is mélyebb ismeretlenségben működött a politikai rendőrség, valamint az általa foglalkoztatott ügynökhálózat.

Ez utóbbi szervezetnek az iratanyaga kevésbé elérhető és feldolgozott. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában (ÁBTL) csak a 2000-es években váltak kutathatóvá azok az anyagok, amelyek – részben – megismerhetővé teszik az adventista egyház és az állambiztonság kapcsolatát.

Az egyházakból beszerezett, illetve az egyházakba beépített ügynökhálózat nemcsak a pártállami hatalmat szolgálta ki, hanem ezzel – sajnos – alakította az egyházak történelmét is. Bomlasztó, besúgói tevékenységük követhetetlen hálót font az egyházak, tagjaik, a hívők köré. Különös szerepük volt az egyházak világszervezeteivel való kapcsolattartásban, a külföldi egyházi vezetők „kezelésében”, tájékoztatásában, mindeközben feltétel nélkül a kommunista hatalom érdekeit és elvárásait kellett teljesíteniük. Az adventista egyház történetében is kulcsfontosságú momentum ez, ugyanis a világegyház képviselői több ízben is jártak Magyarországon, és tettek kísérletet a helyzet rendezésére.

A beszerezett ügynökökön túl nem kevésbé lényeges az Egyházügyi Hivatallal való kapcsolattartásért felelős egyházi személyek tevékenysége sem. A politikai rendőrség és az ÁEH között jól szabályozott munkakapcsolat volt, ezt az ÁEH-val való egyházi hivatalos kapcsolatokat felölelő dokumentáció is bizonyítja. Mindezek miatt az állambiztonsági szolgálatok iratai, kiegészítve az ÁEH iratanyagával, különös jelentőséggel bírnak.

A hetedik napot ünneplő adventista felekezet törvényes elismerése

Az ÁEH 1951-ben történő felállítása után a pártállami egyházügyi struktúra kialakulását követően elsőként a hetedik napot ünneplő adventisták váltak az állam által elismert felekezetté, mégpedig az 1956-os események utáni visszarendeződés idején, 1957-ben. (Figyelemre méltó, hogy ezután 20 évig, a nazarénusok 1977-es elismeréséig nem kapott törvényes státust újabb felekezet.) Horváth János, a Művelődésügyi Minisztérium Egyházügyi Hivatalának⁴ elnöke 1957. május 21-én kelt levelében közölte Pechtol Jánossal, az adventista egyház elnökével, hogy „a Magyarországi H.N. Adventista Felekezetet a törvényes rendelkezések értelmében ezennel törvényesen elismert vallásfelekezetté” nyilvánítja.⁵ A hivatal elnöke az iratban megállapította, hogy a felekezet bemutatott szervezeti szabályzata megfelel az 1947. évi XXXIII. törvény által

hatályban tartott 1895. évi XLIII. törvény 7. §-ában előírt feltételeknek. A levéltári iratok között az elismertetési okmány mellett található az adventista vezetők a hivatal elnökénél 1957. április 10-én tett látogatásának a protokollszövege.⁶

Igen tanulságos a protokoll felépítése és tartalma. A felekezet vezetői az egész közösség nevében először is köszönetet mondanak a hivatalnak azért, hogy a felekezet tagjai „az alkotmányban biztosított vallás- és lelkiismereti szabadság alapján zavartalanul vallhatják hitüket és gyülekezeteikben szabadon gyakorolhatják biblikus közösségi életformájukat, biztosítva az istentiszteletek korlátozás nélküli megtartását”. Azért is köszönetet mondanak a hivatalnak, hogy a felekezet „akadálytalanul folytathatja szervezeti működését és hogy a múltban felmerült belső nehézségekben hathatós segítséget nyújtott”, „megszüntette a felekezetre nézve sérelmes »államellenes« megbélyegzés”-t „és a megalázó szekta jellegét”. A protokoll államhűségi nyilatkozattal folytatódik. Ebből megtudhatjuk, hogy a felekezet 1953. június 11-én már beadvánnyal fordult a hivatalhoz, és az abban tett hűségnyilatkozatot ismétlik meg ezúttal is. Ebben kifejtik, hogy a felekezet az „Ige alapján vallja az államhatalom Istentől való rendeltetését és tanítja az állampolgári hűség minden téren való gyakorlását úgy békében, mint háborúban”. Megengedhetetlennek tartják, hogy tagjaik közül „bárki is a fennálló társadalmi rend erőszakos felforgatására irányuló államellenes tevékenységet támogasson, vagy ilyen irányú gondolatokat hirdessen”.⁷ Kifejezik továbbá: „Kötelességünknek tartjuk minden erőnkkel támogatni azokat a törekvéseket, amelyek szeretett hazánk és drága népünk jobblétének, kulturális és erkölcsi felemelkedésének célját szolgálják. Hazánk dolgozó társadalma érdemes tagjainak kívánunk bizonyulni a rend és a munka frontján. Lelkészeinktől elvárjuk, hogy közösségünk tagjait az önzetlen és tiszta embertársi szeretet és segítőkészség szellemében jó állampolgároknak neveljék. Készséggel támogatunk minden olyan nemes törekvést, amely az egyetemes béke ügyét mozdítja elő és meggyőződésünk, hogy e téren a hívő emberek és a becsületes békebarátok összefogása az evangélium szellemében felbecsülhetetlen szolgálatot tehet az egész emberiség javára.” A protokoll III. pontjában a „Szabad Egyház” eszméről vallott álláspontjukat fogalmazták meg. Eszerint vallják az állam és az egyház egymástól való teljes elválasztását, és azt, hogy „az egyház az államtól más támogatást, mint a lelkiismereti és vallásszabadság biztosítását, ne fogadjon el”, majd hozzátesszik, hogy az állam és az egyház egymástól való teljes anyagi és politikai függetlensége mellett elismerik „az állam ellenőrzési jogát, mivel a politikai hatalom tényleges birtokosa Isten rendelése folytán az államhatalom”. Felvetődött a Szabadegyházak Szövetségével való kapcsolat is. A felekezet vezetői leírták, hogy a Szövetség – az Állami Egyházügyi Hivatalra hivatkozva – megkereste az adventista egyház vezetőit, hogy lépjenek be a Szövetségbe. A protokoll értelmében így foglalt állást az egyház vezetősége: „Bár felekezetünk alapító tagja volt a Szövetségnek, 1950 augusztusában kilépett. Akkor úgy láttuk, hogy a Szövetség betöltötte küldetését, s időszerűtlenné vált, mivel Magyarország új Alkotmánya régi problémáinkat megoldotta. Ha ellenben a Szövetségbe való visszatérésünk az állam érdekeit szolgálja, felekezetünk Elnöki Tanácsa késznek nyilatkozik a kérdéstről tárgyalni, arra kérve az Állami Egyházügyi Hivatalt, hogy nyújtson teljes tájékoztatást a kérdésben.” Az irat utolsó részében az egyház működésével kapcsolatos konkrét problémákat, javaslatokat fogalmaznak meg, melyekről a felekezet az ÁEH-val tárgyalni kíván.⁸

Pechtől János, az egyház elnöke 1957. május 27-én kelt levelében megköszönte az ÁEH-nak a felekezet jogi helyzetének rendezését, és kinyilvánította a következőket: „A Felekezet Országos Elnöki Tanácsa tudatában van népi demokratikus kormányzatunknak az elismerésben megnyilatkozó bizalmának és minden igyekezetével oda fog hatni, hogy közösségünk a kívánalmaknak és kötelességeinek megfelelően hazánk jólétének építésében.”⁹

Stratégiai kérdés volt az elismertetést követően a felekezet működésének pártállami struktúrák szerinti vágányra terelése. A pártállam megosztó egyházpolitikájának következtében a hetedik napot ünneplő adventista egyházban a hetvenes években válság bontakozott ki. Az állam egyházpolitikájának része volt az, hogy az Ökumenikus Tanácson keresztül is befolyásolta, ellenőrizte az egyházakat. Lelkészek és egyháztagok egy csoportja tiltakozott a hivatalos adventista

egyházvezetésnek az ökumenikus mozgalommal kapcsolatos magatartása ellen. A belső ellentétek odáig vezettek, hogy 1984-ben a tiltakozókat kizárták az egyházból. A kizárt csoportot, melynek vezető egyénisége Egervári Oszkár lelkész, területi elnök volt, „szakadárok”-nak bélyegezte a pártállam.¹⁰ Az egyház szakadásának bekövetkeztében az Állami Egyházügyi Hivatal és a nyilvánosság számára láthatatlan politikai rendőrség kulcsfontosságú szerepet játszott. Az alábbiakban ez utóbbi szervezetnek az adventista egyházzal összefüggő tevékenységére helyezem a hangsúlyt, mert az Állami Egyházügyi Hivatal dokumentációjánál is mélyebb összefüggéseket érthetünk meg a politikai rendőrség iratanyagából.

Az állambiztonság és az adventisták – „Szaniszló” működése

A III/III. Csoportfőnökség irataiból egyrészt megtudhatjuk azt a tényt, hogy – mint minden más egyházban – az adventista egyházban is voltak beépített ügynökök, másrészt azt is, hogy tevékenységük nem volt hatástalan. Az ún. 6-os katon alapján kilenc személyről lehet megállapítani a beszervezés tényét. Terjedelménél és a „szerző” pozíciójából fakadó jelentőségénél fogva kiemelkedik a „Szaniszló Pál” fedőnevű ügynök jelentéssorozata. A 12 kötetes gyűjtemény Szakács József adventista lelkész, unió-elnök, később a Szabadegyházak Tanácsa (SZET) elnöke, majd országgyűlési képviselő nevéhez fűződik. 1956 és 1985 között állt a politikai rendőrség kötelékében, 1985-ben történt országgyűlési képviselővé választása vetett véget a kapcsolatnak.

A jelentésekből az rajzolódik ki, hogy „Szaniszló Pál” ügynöki tevékenységével döntően befolyásolta az adventista egyház működését, az Egervári-csoport külföldi megítélését, a hivatalos egyházvezetést pedig a szakadárokkal való szembeállásra „kötelezte”.¹¹ Az állam felé a szakadárokat úgy állította be, mint akiknek politikai céljaik vannak, rendszerellenesek és ezért a társadalomra veszélyesek. (Például az ifjúsággal való foglalkozás, a szocialista országok összehangolt egyházpolitikájának akadályozása, és így tovább.) Az államhatalom (adott esetben még a Szovjetunió is!) mind a külföldi egyházi vezetőkről, mind pedig az Egervári-csoportról az ő szűrőjén keresztül kapott képet. Szakács József a politikai rendőrség és az ÁEH utasításai alapján végezte tevékenységét, és hajtotta végre a pártállam akaratát. Ez a külföldi vezetők nem engedett beleszólást a magyar egyház belügyeibe, és Szakács József feladata volt az, hogy megakadályozza a beavatkozást, illetve amikor a politikai érdekek azt kívánták, akkor a külföldi vezetőket használták fel a helyzet rendezésére. Jól megfigyelhető az is, hogy a külföldi egyházvezetők kezdettől fogva ellentmondásos módon álltak az Egervári-ügyhöz. Ennek magyarázatát részben a hidegháborús világpolitikai helyzetben, részben „Szaniszló” ügynöki tevékenységében kereshetjük. Az ellentmondásos külföldi hozzáállást maga Szakács József panaszolja több ízben jelentéseiben.¹²

Az iratokból megtudhatjuk, hogy Szakács József az egyháztagoktól, prédikátoroktól folyamatosan szerzett információkat, időnként nevesíti is, hogy – egy-egy gyülekezeti vagy családi alkalmon – ki mit mondott neki (akik persze nem tudták, vagy talán csak sejtették, hogy Szakács szavai végül belügyminisztériumi asztalokon landolnak). A dokumentumok alapján az is nyilvánvaló, hogy más operatív eszközök is szerepet játszottak a helyzet „kezelésében” (további beépített ügynökök, telefonok lehallgatása, postai küldemények felbontása és így tovább). A Napi Operatív Jelentések (NOIJ) egyértelműen bizonyítják, hogy az Egervári-csoport minden lépését figyelték egészen a rendszerváltásig, és ez megfelelt a párthatározatokban megfogalmazottaknak és az állambiztonsági szervezet munkaprogramjának.¹³

„Szaniszló” 1957. évi jelentéseiben az adventista felekezet törvényes elismerése nem volt téma, de érdemes néhány momentumra felfigyelni. 1957 szeptemberében – tehát az elismerés évében – az adventista felekezet értekezletet tartott a balatonlellei üdülőben. „Szaniszló” jelentésében elmondja, hogy az „értekezlet alatt semmilyen politikai tárgyú vita vagy beszélgetés nem volt”. Hozzáteszi, hogy „ettől különösen óvakodtak a külföldiek is”, és „még a magánbeszélgetéseik alatt is a legmesszebbmenőig tartózkodtak az ilyen témáktól”. Nem sokkal vagyunk 1956 után, a felekezet megkapta a régóta vágyott állami elismerést, nehéz elhinni, hogy nem

érdekelték őket a politikai kérdések. Nyilvánvaló, hogy kényes téma volt ez akkor, és tudni kellett, hogy miről „nem ajánlott” és miről „ajánlott” beszélni. A jelentésből kiderül, hogy nem teljesen kerülték el a közéleti kérdések megvitatását. Az értekezlet utolsó napjáról a következőket jelentette „Szaniszló”: „Az értekezletet bezáró napon egy békegyűlés volt. Ezen jelen voltak a Balatonszemesi Tanács és ugyanonnan a párt képviselői. Szemmel láthatólag váratlanul jól érezték magukat. Magatartásuk fesztelen és barátságos volt. Zarka Dénes, valamint Dr. Kónya A. atomfizikus előadása után a balatonszemesi párttitkár is felszólalt. Ő maga sem gondolt arra, hogy ez a Felekezet ennyire megértette hivatását, napjaink eseményeiben.” Az ügynök különös gonddal figyelte, hogy a külföldi egyházi vendégek hogyan viszonyulnak az értekezlethez. Sietett is megnyugtatni a politikai rendőrséget: „Egyesek úgy vélték, hogy a külföldről érkezett egyházi vezetők nem fognak részt venni ezen a gyűlésen, gondolva, hogy nyugati körök nem jó szemmel néznék, de ez nem így volt, mert igen nagy érdeklődéssel hallgatták végig az egyes »Béke« felszólalásokat. S minden jel arra mutatott, hogy nagyon jól érezték magukat.”¹⁴

A fenti sorok mutatják, hogy a törvényes elismerés első pillanatától fogva a politikai rendőrség örködött azon, hogy az adventista felekezet működése a kommunista hatalom érdekeinek megfelelően alakuljon. A jelentésből az is látható, hogy az egyház (mint minden más egyház esetében is) külföldi kapcsolatai kiemelt figyelmet érdemeltek. A későbbi levéltári dokumentumok is azt támasztják alá, hogy vissza-visszatérő kérdés volt a nemzetközi kapcsolatok ellenőrzése, alakulásának befolyásolása.

A hetvenes évek végétől, a nyolcvanas évek elejétől aztán nemcsak az adventista egyház egyszerű külföldi kapcsolatai voltak fontosak, hanem előtérbe került a külföldi egyházi szervezettől való függőség kérdése is. A külföldi egyházi szervezetek és személyek szerepe akkor vált fontossá, amikor az ökumenikus mozgalom miatt tiltakozás alakult ki az adventista egyházban, és a tiltakozók ügyében született döntéseknél meghatározó volt a külföldi egyházi vezetők ténykedése.¹⁵ Az Állami Egyházügyi Hivatal az egyházpolitikai érdekeknek megfelelően engedte a külföldi vezetők beavatkozását, és manipulálta őket a pártállami érdekek szerinti döntések meghozatalára.¹⁶

Jellemző a tartótiszt Szakács egyik, 1976-os jelentéséhez fűzött értékelése: „Az adventista egyházvezetés folyamatosan harcol Egervári Oszkárék ellen, rendszeres személyes megjelenésükkel erősítik a gyülekezetek fegyelmét, melyről a divíziót¹⁷ is tájékoztatják. Ma már eredményeket is fel tudnak mutatni, egyre több olyan adventista hívó fordul szembe Egerváriékkel, akik eddig velük tartottak. Ebben az irányban vannak foglalkoztatva operatív kapcsolataink is. Különösen a divízióval folytatandó tárgyalások alkalmával igyekeznek lejártni a szélsőséges személyeket és csoportokat.”¹⁸

Különösen figyelemreméltó Szakács Józsefnek Robert H. Pierson elnökről¹⁹ 1976-ban készített többoldalas jellemzése. A jellemzés elkészítésére a tartótiszt utasította Szakács Józsefet. Erre azért volt szükség, mert Piersont 1977-ben a Moszkvában rendezett *Vallásos küldöttek a tartós békéért, a leszerelésért és a népek között viszonyokért* című világkonferenciára hívták meg, és a szovjet állambiztonság kért róla előzetesen információt. A jelentés alapján tájékoztatót küldtek a „szovjet elvtársak” részére. A helyzet azért volt különleges, mert 58 év után, 1975-ben először vettek részt szovjet küldöttek a Generál Konferencián (GK). Szakács jelentése szerint a Generál Konferencia után Pierson levelezni kezdett a szovjet adventista vezetőkkel, és célul tűzte ki, hogy segít feloldani a szovjet adventisták szervezeti problémáját, valamint kapcsolatuk kiépítését a világszervezettel. Piersonnak a szocialista országokhoz való viszonyulásáról pedig azt írja Szakács, hogy „Pierson az 1976-os imaheti anyagban Isten gyermekeinek nevezi, jó embereknek mondja azokat is, akik semmilyen valláshoz nem tartoznak”. Megjegyzi, hogy „értékelni lehet az ilyen gondolatokat”, mert „nem más ez, mint a hidegháborús politika időszakában az enyhülés szava”. Siet leszögezni azonban, hogy azokra az emberekre, akik nem tartoznak semmilyen valláshoz sem, ugyanakkor „a »bosszúállás napját hirdetik« a jehovistákkal együtt Vankó Zsuzsa²⁰ és Egervári egész seregükkel itt Magyarországon”.²¹

Fontos mozzanat az a megjegyzés, hogy Szakács „a hidegháborús politika időszakában az enyhülés szava”-ként aposztrofálja Pierson fent idézett gondolatát. Naivitás lenne azt gondolni, hogy a világpolitika (a mai távlatból már világtörténelem)

menetétől elvonatkoztatva tudott az adventista világegyház vezetése döntéseket hozni. Még akkor is, ha ez Szakács megjegyzése, igazat kell neki adni abban, hogy a hetvenes években, amikor az enyhülés megkezdődik, az egyházak is felhasználják az enyhülést, és kompromisszumokkal ugyan, de tesznek lépéseket. Miközben – Szakács is panasolja – érezni, hogy erkölcsileg mit tartanak helyesnek a külföldiek, a hivatalos nyilatkozatokban és döntésekben végül a magyar unió és a hivatalos pártállami egyházpolitika szellemében foglalnak állást. Ennek okát két tényezőben ragadhatjuk meg: egyfelől a politikai rendőrség operatív tevékenysége (beleértve Szakács munkáját is) megtéveszti, befolyásolja őket, másfelől a hidegháború éveiben nekik sem volt szabad kockáztatni egy válság kirobbantását. Azt nem tudjuk, hogy az amerikai és a nyugati titkosszolgálatok mennyire voltak beépülve az adventista vezetők közé, de sejthetjük, hogy ők sem teljesen „szabadon” döntöttek mindenben, és mögöttük volt az a politikai magatartásukra vonatkozó kötelezettség, hogy ne tegyenek semmit, ami az amerikai–szovjet viszonyt tovább terhelné. Tehát „politikailag” nekik is el kellett számolni saját hazájuk felé, még akkor is, ha nem lehet egy lapon említeni a két világrendszert. 1975 után, amikortól a Szovjetunió is képviseltette magát a Generál Konferencián, az esetleges politikai provokációk miatt fokozottan ügyelni kellett a rend fenntartására. **22**

Szakács József mindvégig próbálta megakadályozni, hogy a Generál Konferencia által kiadott anyagok érvényesüljenek a magyar adventista egyházban. Erre nagyon jó példa az, amikor 1974-ben Erdélyi László²³ – Vankó Zsuzsával együttműködve – a GK által kiadott *Boldog Élet* című tanulmányt egy az egyben szerette volna kiadni. Ezt Szakács József – a politikai rendőrséggel a háta mögött – megakadályozta, és Erdélyit fegyelmissel részesítette. Tehát azokat járatta le a BM előtt, akik a világegyház irányvonalához ragaszkodtak volna. Ezzel szemben a hivatalos egyházvezetés a pártállam „szája íze” szerinti anyag kiadásával értett egyet. **24**

Sőt, Szakács József 1974-ben a SZET delegációjának szovjetunióbeli látogatásakor is a szocialista egyházpolitika mellett és egyidejűleg az adventista világegyház, a GK ellen dolgozott. Jelentésében – többek között – megjegyezte, hogy „meg lehetne találni azt a bizonyos Generál Konferencia-i illuzionista látásmódot elhalványítani”, és „reális tényekre építtetni az egyház értelmesebb tagjaival”. A tartó tiszt meg is jegyzi a jelentés után, hogy az ügynököt „feladataira az ÁEH készítette fel”, és a „delegáció jól látta el feladatát, az ÁEH utasításait betartották”.²⁵ Még abban az évben, augusztusban Szakács József Helsinkiben részt vett az adventista egyház konzultatív találkozóján, ahol Pierson GK-elnököt tájékoztatta a Szovjetunióban tett útjáról. Szakács az BM-nek írt jelentésben a találkozó után azt írta, hogy Pierson elnök „elfogadta, hogy ott mivel több kis egyház jó munkát tud végezni, csak a helyi adventisták esztelen – konzervatív – gondolkodása miatt van a fennálló helyzet, amin egy szervezéssel, jó választással segíteni lehetne”, és hozzátette, hogy „ezt ott a helyiek a SZU-ban kell ellássák és megoldják”.²⁶ Még ez év szeptemberében Szakács József a delegáció másik két tagjával együtt kormánydicséretben részesült a SZU-ban végzett munkájáért, Szakács külön azért, mert „a Helsinkiben tartott konferencián a magyar egyház érdekeit pozitív eredménnyel tudta képviselni”.²⁷

Szakács jelentése az 1975-ös Generál Konferenciáról szintén nagyon sokat elárul: „Háttérből irányítva 1965-től, 1970-től pedig céltudatosan arra törekedett az egyház vezetője, hogy egy következetes politikai magatartást kövessen a magyar egyházvezetés. Ennek a gyümölcse már látható volt az 52. GK-n.” „A magyar egyházvezetés a Hazafias Népfront célkitűzéseit többé-kevésbé teljes létszámmal igyekezett már magáévá tenni. Szem előtt tartjuk szüntelen Kádár János főtitkár szavait és azokat a célkitűzéseket, miszerint az eredményeket propagálni kell mindenki előtt. Az adventista egyház számára a világgyűlés most egy ilyen alkalom volt.”²⁸

Még ezen az őszön Egervári Oszkár és Vankó Zsuzsa követelték, hogy Szakács József egyházelnököt és Oláh Károly főpénztárost azonnal bocsássa el az egyház. Ezzel szemben az történt, hogy Vankó Zsuzsa lett elbocsátva 1975. október 2-án, Egervári Oszkárt pedig egy hónapra szabadságolták és felmentették tisztségéből. **29**

Számtalan bizonyítékot lehet felsorakoztatni amellet is, hogy Szakács nemcsak az egyházpolitika menetét befolyásolta, hanem ügynöki tevékenysége mennyire tudott ártani a személyes életében is. „A hangadók adatait soron kívül beszerezzük és az

illetékes helyi állami, társadalmi szervek vezetőinek figyelmét felhívjuk negatív tevékenységükre” – olvassuk egy helyütt.³⁰

A fenti sorok bepillantást engednek egy kisebb felekezet pártállami történetének eddig nem ismert háttérébe. Az adventista felekezetben történtek állambiztonsági vonatkozásai történelmi tanulsággal szolgálnak: „Szaniszló” közreműködése valóságos szakadást eredményezett, melynek alapvetően nem hitelvi, hanem politikai okai voltak. A besúgói tevékenységen keresztül kibontakozik a beavatkozó állam rejtett, ám annál hatékonyabb egyházromboló mechanizmusa.

¹ A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

² Köbel, 2000: 504–512., Köbel, 2001: 608–618.

³ Köbel, 2002: 66–74.

⁴ 1956–1959 között az Állami Egyházügyi Hivatal betagozott a Művelődési Minisztériumba. Bővebben Köbel, 2000.

⁵ MOL-XIX-A-21-a-166-1/1957. Eln. számú irat.

⁶ MOL-XIX-A-21-a-166-1/1957/Eln. számú irat melléklete: „A H.N. Adventisták Felekezete Országos Elnöki Tanácsa elnöke Pechtol János és három egyházkerület elöljárója, Tóth Gyula, Zarka Dénes, Berghauer Imre az Állami Egyházügyi Hivatal elnökénél, Horváth János úrnál 1957. április 10-én tett látogatásának protokoll szövege.”

⁷ Az 1956-os eseményekre utalva a következőt jegyzi meg: „Ehhez az elvhez való szilárd ragaszkodásunkkal magyarázható, hogy hazánkban 1956 év őszén lezajlott tragikus események alatt közösségünk prédikátorai és tagjai közül senki sem vett részt az erőszakosság és vérontás cselekményeiben és az államrend ellen irányuló akciókban.” Uo.

⁸ Például lelkészek működési engedélye és utánpótlása, gyermekek vallásos nevelése, a szombat problémája, külföldi kapcsolatok, kiutazások, építkezések és így tovább.

⁹ MOL-XIX-A-21-a-166-2/1957. számú irat.

¹⁰ Bővebben Köbel, 2001.

¹¹ Például Zarka Dénessel kapcsolatban egyszer méltatlankodva megjegyzi, hogy „mint országos titkárnak hivatalból kellene elítélni Egerváriékat”. ÁBTL 3.1.2. M-40918/7. „Szaniszló” feljegyzése, 1976. július 16.

¹² Erre egyik példa Szakács József 1983. március 21-én kelt feljegyzése: „1975 óta a Divízió a legkülönbözőbb módon avatkozott be. [...] 1976-tól 1981-ig eltette E. Ludescher Divízió elnök az Egervári-féle frakciót, mígnem 1982 elején Wilson úr, a világszervezet elnöke, nagyon komoly intő szándékú levelet küldött az Egevári-féle csoport számára. [...] Ezt a levelet, mely megszüntette volna a szakadás állapotát, Ludescher Divízió elnök 1982-ben félreértelmezte, szándékosan más irányba terelte, mígnem valósággal megkövesedett a jelenlegi helyzet.” ÁBTL 3.1.2 M-40918/10. Másik példa Wilson Generál Konferencia-elnök és Miklós Imre levelezése 1984-ben, miután a világegyház vezetői, 1984-ben kizárták az Egervári-csoportot. MOL-XIX-A-21-a-11-2/1984. Jelentés a H.N. Adventista Egyház Generál Konferencia (Washington) elnökének és az Euro-Afrika Divízió (Bern) vezetőinek 1984. január 18-30-ig Magyarországon tett látogatásáról.

¹³ Többek között: ÁBTL 2.7.1. Győr-Moson-Sopron megye-5/87. 1987. február 24.; Uo. Heves megye-18/87. 1987. április 8. és Uo. Békés megye-29/87. 1987. augusztus 12.

¹⁴ ÁBTL 3.1.2. M-40918. „Szaniszló” jelentése.

¹⁵ MOL-XIX-A-21-a-11-2/1984. Cím nélkül. 1984. február 7., MOL-XIX-A-21-a-11-2-a/1984. Cím nélkül. 1984. április 16. MOL-XIX-A-21-a-11-2-b/1984. N. C. Wilson és Miklós Imre levélváltása. D. n.

¹⁶ „Szaniszló” ügynök, amikor a tiltakozó csoport elleni fellépés sikere érdekében szükségét érezte a külföldi egyházvezetés segítségének, 1983-ban azt szorgalmazta, hogy „a Divízió kimondja az Egervári csoport illegalitását”. Egyébként a magyar egyház belügyeibe való beavatkozásnak tekintették a külföldi egyházi vezetők fellépését, különösen akkor, amikor az Egervári-csoportot bátorították és támogatták. ÁBTL 3.1.2 M-40918/10., valamint MOL-XIX-A-21-d-0033a-2/1984. A protestáns és kisfelekezeteknél jelentkező reakció, ellenzéki megnyilvánulások tapasztalatai. „A kisegyházaknál lezajlott választásokat sikerült olyan irányba befolyásolni, hogy a vezetés összetétele a meglévő személyi ellentéteket enyhítse. El tudtuk érni, hogy az adventista világszervezet vezetői elhatárolják magukat az Egervári csoporttól.” Lásd még: MOL-XIX-A-21-b-45.992/1984.

¹⁷ A nemzetközi adventista egyház területi szervezeti egysége a divízió.

¹⁸ ÁBTL 3.1.2. M-40918/7. „Szaniszló” jelentése, 1976. november 26.

¹⁹ Robert Howard Pierson, a Hetedik napot Ünneplő Adventista Egyház Generál Konferenciájának – az egyház legfőbb szervének – elnöke volt 1966–1979 között.

²⁰ Adventista lelkész.

²¹ ÁBTL 3.1.2. M-40918/7. „Szaniszló” jelentése. Robert H. Pierson adventista egyház világszervezet elnökének jellemzése, 1976. szeptember 30.

²² 1980-ban a szovjet delegátusokat a GK vezetőivel együtt szállásolták el, elkülönítve a többi szocialista ország küldötteitől.

²³ Adventista lelkész.

²⁴ A politikai rendőrség értékelése Szakács ezzel kapcsolatos jelentéséről a következőképpen hangzik: „Erdélyi L. kijátszotta az egyházvezetőség éberségét, egy az egyben az amerikai szombat iskola anyagát akarta kinyomtatni. A tanulmány tele van inkriminált résszel, ami komolyan fanatizálhatta volna az adventista hívőket. Az egyház elnöksége (nagyon helyesen) miután megismerte Erdélyi szándékát, a nyomdai előállítást megakadályozta, s egyházfegyelmi keretében a történetekért felelősségre vonta. Feladat: Javasolja az egyház elnökségének egy új Boldog Élet elkészítését, átdolgozott formában, melyet nyomdai előállítás előtt egy bizottság lektorálja.” ÁBTL 3.1.2. M-40918/6. „Szaniszló” feljegyzése. Erdélyi László adventista egyház osztálytitkárának ellenséges tevékenysége.

²⁵ Uo. „Szaniszló” jelentése. A SZET delegációjának Szovjetunióbeli látogatása, 1974. augusztus 27.

²⁶ Uo. „Szaniszló” feljegyzése a H.N. Adventista Egyház finnországi konzultatív találkozó tevékenységéről, 1974. augusztus 29.

²⁷ Uo. „Szaniszló” feljegyzése, 1974. szeptember 10.

²⁸ Uo. „Szaniszló” feljegyzése, 1975. augusztus 13.

²⁹ Uo. „Szaniszló” jelentése. D. n.

³⁰ Uo. „Szaniszló” jelentése, 1975. november 13.

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

2.7.1. Napi Operatív Információs Jelentések (NOIJ)

3.1.2. Munka dossziék (M-dossziék)

M-40918/6. „Szaniszló Pál”

M-40918/7. „Szaniszló Pál”

Magyar Országos Levéltár (MOL)

XIX-A-21-a Állami Egyházügyi Hivatal. Elnöki iratok, 1951–1989.

XIX-A-21-b Állami Egyházügyi Hivatal. Általános iratok, (1945) 1951–1989.

Hivatkozott irodalom

Köbel, 2000

Köbel Szilvia: Az Állami Egyházügyi Hivatal működése az 50-es években, 1951–1959. *Magyar Közigazgatás*, 8. sz.

Köbel, 2001

Köbel Szilvia: Az Állami Egyházügyi Hivatal működése az újjászervezéstől a megszűnésig, 1959–1989. *Magyar Közigazgatás*, 10. sz.

Köbel, 2001

Köbel Szilvia: Vallásfelekezetek törvényes elismerése a Kádár-korszakban. *Jogtudományi Közlöny*, 6. sz.

Köbel, 2002

Köbel Szilvia: „Aktív ateista propaganda”. Politikai rendőrség és egyházpolitika. *Beszélő*, 9–10. sz.